บทที่ 5
การสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การสรุปผล

การวิจัยเรื่องการพัฒนากลุ่มและแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ : กรณีศึกษา ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ที่พยายามศึกษาชุมชนตำบลเกาะแต้ว โดยการวิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางในการแก้ปัญหา วางแผนดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล โดยมีสมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เป็นกระบวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่มีปัญหาเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตร สภาพดินเสื่อมโทรม ผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้นและกระบวนการกลุ่มยังไม่มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพเพียงพอ การศึกษาและพัฒนากลุ่มโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ตามความต้องการของคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มเกิดการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการและการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของกลุ่ม และหาแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ให้ขยายกว้างออกไป ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลการวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)กับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร จากการสังเกต การสัมภาษณ์และการบันทึกข้อมูล การประชุมกลุ่มย่อย การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การสาธิตผลิตและทดสอบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และนำเสนอโดยการพรรณนาวิเคราะห์(Descriptive Analysis) สรุปผลการศึกษาพร้อมอภิปรายผลและข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความเป็นมา และศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การพัฒนากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ให้เกิดความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น และศึกษาแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลาต่อไป

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

มี 3 กลุ่มได้แก่

1. กลุ่มเป้าหมาย ในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จำนวน 4 กลุ่ม 4 หมู่บ้าน คือ กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หมู่ที่ 1 บ้านแหลมเคียน จำนวน 40 คน กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หมู่ที่ 2 บ้านสามกอง จำนวน 30 คน กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หมู่ที่ 3 บ้านชุมพอ จำนวน 15 คน และกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หมู่ที่ 6 บ้านเกาะแต้ว จำนวน 15 คน รวม 100 คน และคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจงซึ่งเป็นคณะกรรมการและสมาชิกของกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ทั้ง 4 กลุ่ม จำนวน 22 คน เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างด้วยแบบสัมภาษณ์คำถามปลายเปิด ดังนี้คือ กลุ่มหมู่ที่ 1 และกลุ่มหมู่ที่ 2 คัดเลือกจากคณะกรรมการ 3 คน สมาชิก 3 คน กลุ่มหมู่ที่ 3และกลุ่มหมู่ที่ 6 คัดเลือกจากคณะกรรมการ 2 คน สมาชิก 3 คน

2. นักพัฒนา ในฐานะเป็นผู้ร่วมงานใกล้ชิด ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของสถานีพัฒนาที่ดินสงขลา และสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 12 สำนักงานสหกรณ์จังหวัดสงขลา สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะแต้ว และแกนนำเครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดสงขลา รวม 10 คน

3. นักวิชาการ ในฐานะผู้รู้จากภายนอก ประกอบด้วย ดร.พิศมัย ผลพฤกษ์ไพร ดร.บัญชา สมบูรณ์สุข ดร.พจน์ ทรัพย์สมาน ผศ.สนธยา พลศรี และ นายจรูญ ยกถาวร (ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 12)

ขั้นตอนการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะดังนี้

1. ขั้นระยะก่อนวิจัย เป็นการคัดเลือกพื้นที่ และการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

2. ขั้นระยะดำเนินการวิจัย เป็นการพัฒนากลุ่มและหาแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กำหนดไว้ 3 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาความเป็นมาและศักยภาพของกลุ่ม 2) การพัฒนากลุ่ม และ 3) การหาแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์

3. ขั้นระยะหลังการวิจัย เป็นการติดตามและสังเกตการพัฒนาของกลุ่มและเครือข่ายผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว และสรุปผลการทำวิจัยเพื่อนำเสนอวิทยานิพนธ์

เครื่องมือในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร
2. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
3. การประชุมกลุ่มย่อย
4. การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ
5. การสาธิตการผลิตและทดสอบใช้ปุ๋ยอินทรีย์
6. เทคนิคกระบวนการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม (AIC)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยจากเอกสารของกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะแต้วและศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลเกาะแต้ว การสังเกตทั้งทางตรงและทางอ้อม การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างด้วยคำถามปลายเปิด เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยการศึกษาความเป็นมาและศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การประชุมกลุ่มย่อย เพื่อหาแนวทางในการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และการพัฒนากลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ด้วยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การสาธิตผลิตและทดสอบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การติดตามการพัฒนาการของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง และหาแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ด้วยเทคนิคการประชุมระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม (AIC)

1. ความเป็นมาและศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว

ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้วเป็นกลุ่มธรรมชาติ ที่เกิดจากการสนับสนุนของหมอดินอาสาประจำตำบลเกาะแต้ว หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และแกนนำชุมชนในพื้นที่ตำบลเกาะแต้ว มีการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ลดต้นทุนการผลิตและปรับปรุงบำรุงดิน โดยใช้ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตำบล เช่น แกลบดิบ ขี้เถ้าแกลบ มูลไก่ มูลวัว รำข้าว สำหรับผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชนิดผง เศษพืชผัก เศษปลา สำหรับผลิตปุ๋ยอินทรีย์น้ำ จัดซื้อวัสดุเพิ่มเติมและขอรับการสนับสนุนสารเร่ง พด.1 ,2 และ3 จากสถานีพัฒนาที่ดินสงขลา เกิดกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นในพื้นที่หมู่ที่ 1 บ้านแหลมเคียน เป็นกลุ่มแรก เมื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ออกมาและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่ม เกษตรกรพื้นที่ใกล้เคียงมีความสนใจ เข้าศึกษาดูงานและขอรับความช่วยเหลือจากกลุ่มหมู่ที่ 1 จึงมีการจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นในหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 6 โดยเป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่ใกล้ๆกัน ไปมาหาสู่กันได้สะดวก เป็นเพื่อน เป็นญาติพี่น้อง มี

ความต้องการพึ่งพากันเกี่ยวกับด้านแรงงานการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ สมาชิกจะช่วยกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ทุกๆสัปดาห์ โดยเฉลี่ยกลุ่มละ 1 ตันต่อสัปดาห์ จำหน่ายให้แก่สมาชิกนำไปใช้ก่อน เหลือจึงจำหน่ายในหมู่บ้านหรือเครือข่ายภายนอก ไม่มีการจดทะเบียนกลุ่ม เป็นลายลักษณ์อักษร การคัดเลือกคณะกรรมการเพื่อบริหารงานกลุ่มและกำหนดกติกาข้อบังคับอย่างไม่เป็นทางการ สมาชิกยอมรับในกติกาดังกล่าว ใช้บ้านที่อยู่อาศัยหรือสวนเกษตรของประธานกลุ่มเป็นสถานที่ตั้งกลุ่ม มีหมอดินอาสาประจำตำบล หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินสงขลาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการบริหารจัดการและการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มร่วมกันลงเงินหุ้นๆละ 100 บาท เฉลี่ยคนละไม่เกิน 10 หุ้น สำหรับจัดซื้อวัสดุในการผลิต คุณภาพของผลผลิตเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มและผู้ใช้ สามารถเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดินโดยการสังเกตจากแปลงตัวอย่างที่ทดลองใช้ปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาส่วนใหญ่ขาดการดูแลจากองค์กรภายในและภายนอกชุมชนกลุ่มมีปัญหาด้านความรู้การบริหารจัดการกลุ่มและการเกษตรโดยเฉพาะด้านเกษตรอินทรีย์ ขาดแคลนเงินทุนและเครื่องมือ ยากต่อการขยายกิจการกลุ่ม กระบวนการผลิตยังไม่สามารถควบคุมปริมาณและผลผลิตทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการสั่งซื้อ เวลาและฤดูกาลเพาะปลูกของสมาชิก

2. การพัฒนากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว

ผู้วิจัยจัดกระบวนการเรียนรู้และเพิ่มทักษะตามความต้องการของกลุ่ม จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ กระบวนการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ปัญหา และนำเสนอแผนการพัฒนากลุ่มและกำหนดแนวทางการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว โดยการประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงาน กลุ่มและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อถ่ายทอดความรู้และทักษะการจัดการกลุ่มและการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตามขั้นตอนการพัฒนากลุ่มที่กำหนดไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการก่อตัว (Forming) ขั้นวุ่นวาย (Storming) ขั้นสร้างบรรทัดฐาน (Norming) และขั้นการดำเนินการ (Performing) ดังนี้

2.1 การพัฒนาความรู้และทักษะการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ โดยการจัดรูปแบบของกิจกรรมเรียนรู้ต่าง ๆ ให้กับคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม คือ การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การสาธิตผลิตและทดสอบใช้ปุ๋ยอินทรีย์

2.2 การบริหารจัดการของกลุ่ม การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการจากวิทยากร ผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ และการศึกษาดูงานกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จ

2.3 การพัฒนาการมีส่วนร่วมของกลุ่ม การสร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิกในการเข้าประชุมและผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ในรูปแบบการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างสมาชิก

กลุ่ม วิทยากร เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการและการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การศึกษา ดูงานกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

2.4 การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยประสานงานให้ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการเกษตร เข้าร่วมให้ความรู้ในการบริหารจัดการและการพัฒนาการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของกลุ่ม ด้วยการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ การสาธิตผลิตและการจัดทำแปลงทดสอบ การพัฒนาการผลิตอย่างต่อเนื่อง และการประสานงานเพื่อขอส่งเสริม และสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนมีการพัฒนากลุ่มจากกลุ่มธรรมชาติหรือกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) เป็นกลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Group) และจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ผู้ผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์เกาะแต้ว จำกัด

2.5 การพัฒนาตลาดจำหน่ายผลิตของกลุ่ม โดยการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์ การควบคุมมาตรฐานผลผลิต และปรับปรุง รูปแบบการผลิต การสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ใช้ ปุ๋ยอินทรีย์โดยการทดสอบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการการแลกเปลี่ยนทัศนคติแนวคิดใหม่ ๆ ร่วมกัน

2.6 การพัฒนาความพึงพอใจของสมาชิกกลุ่มและผู้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เดิมสมาชิกเองก็มีความ พึงพอใจผลผลิตของกลุ่มอยู่แล้ว มีการสร้างความพึงพอใจเพิ่มมากขึ้น โดยการพัฒนาคุณภาพของ ปุ๋ยอินทรีย์ การขยายผลเกี่ยวกับการทดสอบใช้ปุ๋ยอินทรีย์ มีแนวคิดการพัฒนาระบบบรรจุผลผลิต เช่น การอัดเม็ด เพื่อสะดวกต่อการใช้ การระบุคุณภาพของปุ๋ยอินทรีย์ในถุงบรรจุ การบรรจุถุงที่สะอาดสวยงามและคงทน

2.7 การพัฒนาเครื่องมือและอาคารในการผลิต ผู้วิจัย เขียนโครงการนำเสนอของบประมาณเพื่อสนับสนุนกลุ่ม และได้รับงบประมาณสนับสนุนในการจัดซื้อจัดจ้างเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตทดสอบปุ๋ยอินทรีย์และก่อสร้างอาคารผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากงบบูรณาการของจังหวัดสงขลา ปี 2549 จำนวน 1 แห่ง

3. แนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์

ผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม ร่วมกันจัดกระบวนการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม (AIC) เพื่อหาแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และสรุปผลแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลาได้ดังนี้

1) ด้านการบริหารจัดการ

1.1 โครงสร้างของเครือข่าย ใช้ความสัมพันธ์ของคณะกรรมการและสมาชิกเป็นหลัก เป็นเครือข่ายแวดล้อมระหว่างบุคคล มี 2 ส่วน คือ เครือข่ายชั้นแรกกับเครือข่ายชั้นสอง และค่อยๆพยายามสร้างเครือข่ายแวดล้อมที่ขยายออกไปสู่ชุมชนและหมู่บ้านอื่นๆ

1.2 การจัดตั้งเครือข่ายใช้รูปแบบกระจายเชิงซ้อน มีการกระจายอำนาจให้คณะกรรมการและสมาชิกเครือข่าย สามารถติดต่อประสานงานร่วมมือซึ่งกันและกัน โดยมีคณะกรรมการสหกรณ์ผู้ผลิตและผู้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เกาะแต้ว จำกัด เป็นกลุ่มแกนนำ ให้ประธานกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์เดิม และหมอดินอาสาประจำตำบลของอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นผู้ประสานงาน

1.3 สมาชิกของเครือข่ายมาจากกลุ่มสมาชิกของสหกรณ์ฯ และสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และหมอดินอาสาประจำตำบลของอำเภอเมือง ดำเนินการจัดหาสมาชิกเพิ่มเติม

1.4 ผู้นำเครือข่าย ที่ประชุมร่วมกันคัดเลือกนายพงษ์ศักดิ์ ไชยรัตน์ สมาชิกสหกรณ์ และนายฉัตรชัย เพชรฤทธิ์ ประธานสหกรณ์ฯ เป็นแกนนำหลักของเครือข่าย

1.5 การบริหารจัดการเครือข่าย เน้นการบริหารจัดการเครือข่ายกิจกรรมประเภทเดียวกัน ดำเนินธุรกิจของเครือข่ายเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์ และวัตถุดิบในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อที่จะลดต้นทุนและกระตุ้นให้สมาชิกหรือเกษตรกรหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของสหกรณ์หรือกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มขึ้น

1.6 การติดต่อสื่อสารกับเครือข่าย ใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารหลายทาง เช่น ผ่านทางการประชุมกลุ่มสหกรณ์ฯ การติดต่อโดยตรง ทางโทรศัพท์ การกำหนดการฝึกอบรมเพิ่มเติม

1.7 แผนและโครงการของเครือข่าย ที่ประชุมพิจารณาตกลงจัดทำแผนปฏิบัติงานดังนี้ คือ

1) การคัดเลือกคณะกรรมการของเครือข่าย

2) การกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น โดยใช้การติดต่อสื่อสารกับเครือข่ายหลายๆรูปแบบ และการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการเครือข่าย

3) การดำเนินธุรกิจร่วมกันของเครือข่าย

4) การขยายเครือข่าย จากตำบลเกาะแต้วสู่ชุมชนภายนอกในอำเภอเมืองจังหวัดสงขลา

1.8) การพัฒนาเครือข่าย ที่ประชุมพิจารณาเร่งพัฒนาเครือข่ายโดยการเพิ่มความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่าย และพัฒนาความรู้และทักษะด้านการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ให้แก่สมาชิกในเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มเติมจากผู้ที่มีประสบการณ์และหน่วยงานของรัฐ

2) ด้านการผลิต

2.1 การทำกิจกรรมและขยายเครือข่าย ที่ประชุมพิจารณายืนยันการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เป็นหลัก แต่พัฒนารูปแบบการผลิตและบรรจุให้ทันสมัย เช่น อัดเม็ดเพื่อสะดวกต่อการใช้ การพัฒนากระสอบบรรจุให้กะทัดรัดสวยงาม และสะดวกต่อการขนส่ง

2.2 คุณภาพของผลผลิต ควรปรับปรุงคุณภาพให้คงที่สม่ำเสมอ การผสมปุ๋ย ควรผสมให้อย่างทั่วถึงกัน และมีการตรวจสอบคุณภาพของปุ๋ยอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และการจัดทำแปลงทดสอบเพื่อทดสอบคุณภาพของผลผลิต

2.3 การบรรจุผลิตภัณฑ์ ควรควบคุมน้ำหนักให้ได้มาตรฐาน และพัฒนากระสอบบรรจุให้มีเอกลักษณ์ของกลุ่ม มีการระบุคุณสมบัติของปุ๋ยไว้ข้างกระสอบ

3) ด้านเงินทุน

การระดมทุนของเครือข่าย ปัจจุบันสหกรณ์ปุ๋ยอินทรีย์มีทุนเพียงพอต่อการดำเนินกิจกรรมของสหกรณ์ฯอยู่แล้ว กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ทั้ง 4 กลุ่ม ก็มีความพึงพอใจในสภาพการณ์ปัจจุบันของกลุ่ม ที่ประชุมจึงไม่มีข้อเสนอเกี่ยวกับการระดมทุนของกลุ่มเพียงแต่สมาชิกค่อนข้างจะห่วงในเรื่องของแรงงานที่ใช้ในการผลิตและจ้างมาเฝ้าโรงงานซึ่งทำให้เสียงบประมาณบางส่วน

4) ด้านการตลาด

4.1 การพัฒนาการตลาดของเครือข่าย ที่ประชุมพิจารณากำหนดแนวทางโดยการจัดตั้งร้านสะดวกซื้อเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์และวัตถุดิบภายในชุมชน ตำบลละ 1 แห่ง โดยพิจารณาให้หมอดินอาสาประจำตำบลเป็นผู้ประสานงาน

4.2 แผนงานลดต้นทุนของกลุ่มและเครือข่าย ที่ประชุมพิจารณาตกลงดำเนินธุรกิจร่วมกันในการจัดซื้อวัตถุดิบ เช่น มูลสัตว์ต่างๆ กากน้ำตาล รำข้าว และปรับเปลี่ยนสูตรในการผสมปุ๋ยอินทรีย์บางชนิด เช่น ดินเหนียวละเอียดเป็นดินตะกอนหน้าดิน หรือดินเลนนากุ้ง โดยให้ประธานสหกรณ์ฯเป็นผู้ดำเนินการพิจารณาติดต่อ

4.3 การประชาสัมพันธ์ กำหนดให้สมาชิกและแกนนำของเครือข่ายแนะนำประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ของสหกรณ์ กำหนดจัดทำแปลงสาธิตและทดสอบการใช้ผลิตภัณฑ์ของสหกรณ์ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ของสหกรณ์ต่อไป

5) ด้านการพัฒนาความรู้และทักษะต่างๆ

มีแนวคิดจะสนับสนุนและส่งเสริมให้คณะกรรมการและสมาชิกพัฒนาความรู้และทักษะเพิ่มเติม เช่น การพบปะแลกเปลี่ยนรู้ร่วมกันในเครือข่าย พัฒนาความรู้และทักษะด้านการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ให้แก่สมาชิกในเครือข่ายโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มเติมจากผู้ที่มีประสบการณ์และหน่วยงานของรัฐ

อภิปรายผล

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ความรู้เรื่องวงจรชีวิตของกลุ่มที่เริ่มต้นด้วยการก่อตั้งกลุ่มและจบลงด้วยการสลายตัวหรืออ่อนแอลงตามแนวคิดของ ดร.อมรา รัตตากรและ ณรงค์ เส็งประชา นั้น สามารถป้องกันการสลายตัวหรืออ่อนแอลงได้ ถ้าผู้บริหารกลุ่มและองค์กรภาครัฐหรือเอกชนช่วยกันกระตุ้น และเสริมแรงให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม และสนับสนุนให้เกิดเป็นเครือข่ายเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้วที่พัฒนาขึ้น โดยใช้กิจกรรมและการดำเนินงานซึ่งถือว่าเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มและการสร้างเครือข่าย ดังนี้ กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เริ่มต้นพัฒนาการจากกลุ่มเล็กๆ เป็นกลุ่มธรรมชาติ มีเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่มจากการลงหุ้นร่วมกันไม่มากนัก มีวิถีชีวิตของกลุ่มด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัว ให้ความเคารพนับถือในตัวผู้นำกลุ่ม ๆ มีความอดทนและเสียสละ มีความสนใจใฝ่รู้ มีความสามารถในการประสานงาน ด้านสมาชิกให้ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ มีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่มเป็นอย่างมาก โดยมีปุ๋ยอินทรีย์เป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาดินเสื่อม ขาดธาตุอาหารและลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร (ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เกาะแต้ว : 2544) กลุ่มเป็นทางออกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกทุกๆสัปดาห์ เมื่อกลุ่มมีการเรียนรู้และพัฒนาตามแผนงานที่วิเคราะห์ร่วมกัน โดยมีผลสำเร็จของงานเป็นองค์ประกอบกลุ่มจึงเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ต่อมากลุ่มได้รับงบประมาณและการสนับสนุนเพิ่มเติมจากหลายหน่วยงาน เช่นงบประมาณบูรณาการจังหวัดสงขลาปี 2548 เพื่อการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการโครงการผลิตผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์เพื่อเพิ่มคุณภาพน้ำยางพารา งบประมาณบูรณาการจังหวัดสงขลาปี 2549 เพื่อก่อสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ในพื้นที่หมู่ที่ 2 บ้านสามกอง ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และการสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ตามวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์ โดยมีสถานีพัฒนาที่ดินสงขลา สำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 12 กรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว กลุ่มย่อยมีแนวคิดในการปรับเปลี่ยนรวมตัวเป็นกลุ่มเดียว เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดสรรงบประมาณ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดสงขลาจัดส่งเจ้าหน้าที่เพื่ออำนวยความสะดวก ประชุมจัดตั้งและจดทะเบียนกลุ่มเป็นนิติบุคคล ชื่อ กลุ่มสหกรณ์ผู้ผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์เกาะแต้ว จำกัด ภายใต้ทางเลือกของกลุ่มเอง กลุ่มจึงมีความเป็นระบบมากขึ้น ดำเนินกิจกรรมต่างๆในรูปของธุรกิจเพื่อให้กลุ่มอยู่รอดและสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่มที่เพิ่มขึ้นแต่ยังคงรักษาสภาพของกลุ่มเดิมเอาไว้ และกลุ่มที่เกิดขึ้นทั้งหมดอาจจะสลายตัวเมื่อประสบกับความสำเร็จในระดับหนึ่ง ดังนั้นแนวทางในการรักษากลุ่มมิให้ล่มสลาย คือการสร้างความ

เข้มแข็งและเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการและการผลิตให้กับกลุ่มและหาแนวทางสร้างเครือข่ายของกลุ่มในระดับตำบลและนอกตำบล เพื่อที่จะให้คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มและสหกรณ์มีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น มีกิจกรรมต่อเนื่องเพิ่มขึ้น แต่จากการสังเกต ศึกษา และวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่าสิ่งหนึ่งที่อาจจะลดน้อยลงไปในอนาคตคือความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มที่เป็นแบบธรรมชาติ ความเป็นส่วนตัวของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการที่กลุ่มมีความเป็นทางการมากขึ้นนั่นเอง ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าจะมีประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจและให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนากลุ่ม และแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เพื่อไว้เป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มและแนวทางการสร้างเครือข่ายของผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในชุมชนอื่นๆ ต่อไป โดยประกอบด้วย 6 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1) ขั้นก่อตัว เป็นขั้นตอนแรกของการเกิดกลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ อันเนื่องมาจากความต้องการของแกนนำและเกษตรกร ที่ต้องการแก้ไขปัญหาอันเนื่องมาจากราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้น สภาพดินที่เสื่อมโทรม ขาดธาตุอาหาร ทำให้ผลผลิตลดน้อยลง และจากการประสานงานของหมอดินอาสาในพื้นที่ต้องการให้เกษตรกรเกิดการรวมกลุ่มเพื่อที่จะช่วยกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์

2) ขั้นวุ่นวาย เป็นขั้นตอนที่กลุ่มเพิ่งจะเริ่มก่อตั้งสภาพภายในกลุ่มมีความวุ่นวาย อันเกิดจากปัจจัยหลายๆด้าน เช่น จากคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มที่ยังสับสนและวุ่นวายใจ ขาดความรู้ด้านการจัดการกลุ่ม การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ขาดเงินทุน ขาดการสนับสนุนจากภายในและภายนอกชุมชน เป็นต้น การสนทนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก คณะกรรมการ การเสียสละและมีส่วนร่วมของทุกๆคน จะทำให้สามารถผ่านขั้นตอนนี้ไปได้

3) ขั้นสร้างบรรทัดฐาน เป็นขั้นตอนที่กลุ่มได้รับการจัดกระบวนการเรียนรู้และฝึกทักษะต่างๆ ตามแนวทางการพัฒนาที่กลุ่มมีส่วนร่วมในการจัดทำขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบต่างๆเช่น การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการจัดการกลุ่มและการเกษตรอินทรีย์ การศึกษาดูงานกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จ และสวนเกษตรอินทรีย์ที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน ทำให้กลุ่มเกิดการพัฒนาและมีความเข้มแข็งขึ้น กลุ่มสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์ที่สมาชิกและบุคคลภายนอกยอมรับและนำไปใช้ กลุ่มมีการทดสอบผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาเป็นระยะๆ สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ใช้

4) ขั้นดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่กลุ่มผ่านการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพและศักยภาพของกลุ่ม กลุ่มสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ได้อย่างต่อเนื่อง ตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าได้ กลุ่มมีความมั่นคงมากขึ้น กลุ่มมีแนวคิดในการขยายกิจการให้มากขึ้น กลุ่มจึงเริ่มปรับเปลี่ยนให้สามารถตอบสนองต่อเงื่อนไขการสนับสนุนและส่งเสริมของภาครัฐมากขึ้น กลุ่มได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเพิ่มขึ้น

5) ขั้นพหุกลุ่ม เป็นกระบวนการที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มเล็กๆหรือกลุ่มธรรมชาติ จำนวน 4 กลุ่ม เป็นกลุ่มที่เป็นทางการกลุ่มเดียว เพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการจัดงบประมาณของภาคราชการ กลุ่มได้รับงบประมาณการก่อสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์พร้อมวัสดุและอุปกรณ์ประกอบ กลุ่มจดทะเบียนตามระเบียบวิธีการสหกรณ์ ทำให้กลุ่มที่เป็นทางการมีความมั่นคงมากขึ้น มีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีทุนและการผลิตเพิ่มขึ้น

6) ขั้นสร้างเครือข่าย เป็นกระบวนการเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มและสหกรณ์ โดยการขยายเครือข่ายการผลิตและจำหน่ายทั้งในและนอกตำบลมากขึ้น สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น โดยการมีแนวคิดที่จะร่วมกับเครือข่ายกิจกรรมเดียวกันประสานประโยชน์ของแต่ละเครือข่ายเข้าด้วยกัน ตาม แผนภูมิที่ 3 ดังนี้

แผนภูมิที่ 3 วงจรชีวิตของกลุ่มสู่การสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ : ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

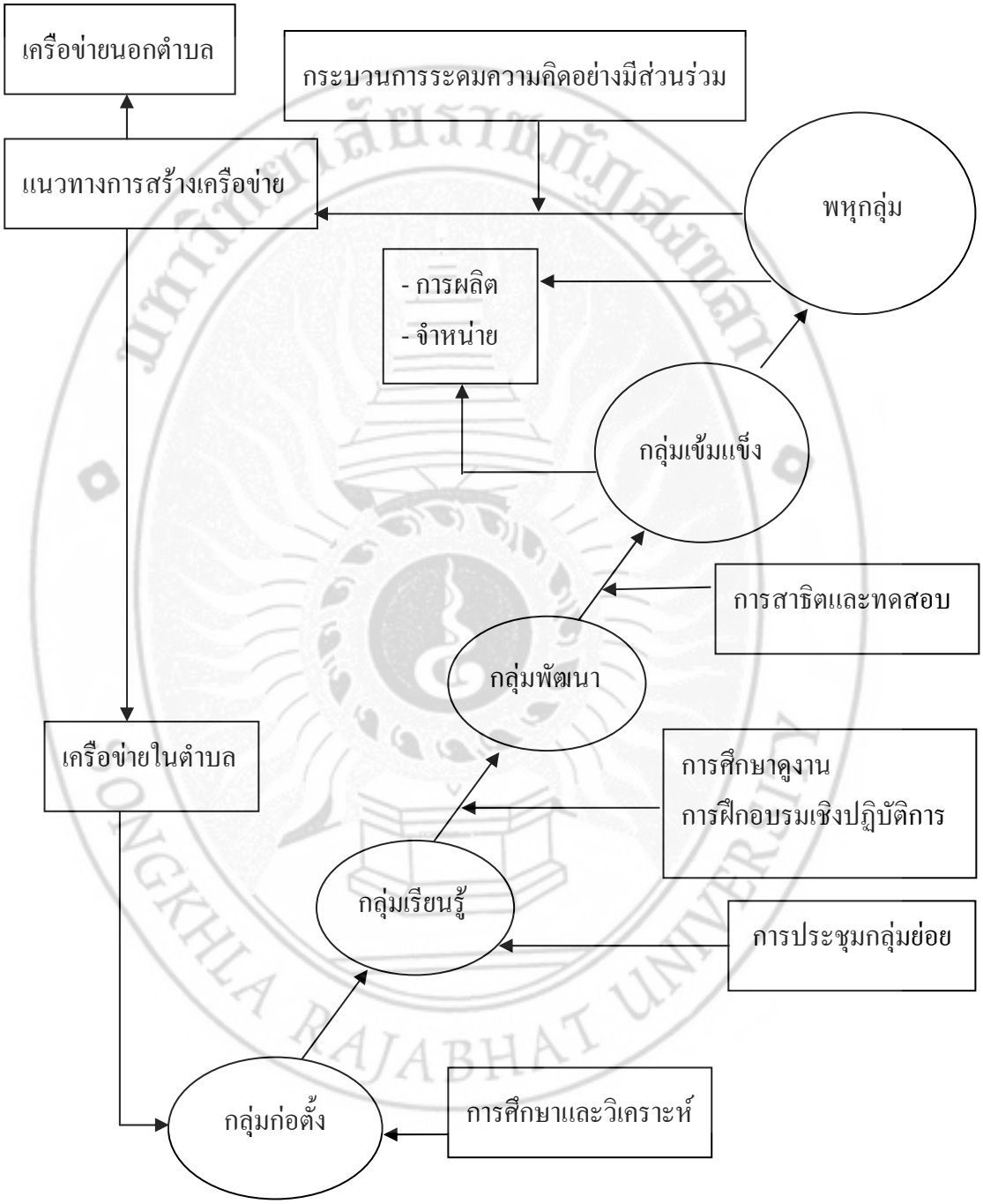

โดยสรุปผลการวิจัยซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) กลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เกิดขึ้นจากความต้องการของเกษตรกรที่ต้องการแก้ปัญหาให้กับตนเองในด้านการประกอบอาชีพ เพื่อลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร และเป็นแหล่งพบปะเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยการสนับสนุนของผู้นำในชุมชน รวมเป็นกลุ่มธรรมชาติ ต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านความรู้และทักษะการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ วัสดุและแรงงานในการผลิต คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ยอมรับการดำเนินกิจกรรมร่วมกันซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่ม(Exchange Theory)กาญจนา ไชยพันธ์ (2549:31) กล่าวว่า จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและกระบวนการกลุ่ม ซึ่งจะก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม แนวคิดของทฤษฎีนี้จะเป็นพื้นฐานของการทำหน้าที่ในกลุ่มได้เป็นอย่างดี กล่าวคือในการรวมกลุ่มทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมระหว่างสมาชิก ซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบต่างๆเช่น การสื่อสาร หรือการแสดงพฤติกรรมที่บุคคลหนึ่งแสดงต่ออีกคนหนึ่งและจะมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นด้วย การแลกเปลี่ยนพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก จะก่อให้เกิดผลของกลุ่มขึ้น จึงเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก ซึ่งประกอบด้วยรางวัลจากการมีปฏิสัมพันธ์ เช่น ความสบายใจ ความสนุกสนาน ความอิ่มอกอิ่มใจ ความพอใจ และเห็นคุณค่าของการพยายามกระทำพฤติกรรมนั้นให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ต้องการ และสอดคล้องกับงานวิจัยสมพงศ์ แป้นทอง (2539) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน พบว่าในขั้นตอนการร่วมศึกษาปัญหาสมาชิกมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมมากที่สุด ขั้นตอนการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานกลุ่ม สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่มมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมตัดสินใจแก้ปัญหา สมาชิกมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนการดำเนินงานกลุ่มมากที่สุด และขั้นตอนการร่วมติดตามและประเมินผล สมาชิกมีส่วนร่วมในการนำผลการวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงกลุ่มให้ดีขึ้นมากที่สุด และงานวิจัยของอภิญญา รัตนไชยและบัญชา สมบูรณ์สุข (2541) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของเกษตรกรสวนยางภาคใต้ พบว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ความสามารถในการต่อรองกับภายนอกกลุ่ม บรรยากาศภายในกลุ่มและการตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่าความสามารถในการต่อรองกับภายนอกกลุ่มและการตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวินัย อาจคงหาญและคนอื่นๆ (2548) ที่กล่าวว่าผลสำเร็จในการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี นั้นมาจากปัจจัย 2 ปัจจัย คือ

ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความมีศักยภาพของแต่ละกลุ่ม องค์กร ความเต็มใจ ความต้องการรวมพลัง และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน การทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การสร้างและเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน และการมีประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงการวิจัย ที่มีส่วนประสานความต้องการรวมพลังที่มีอยู่แล้วของแต่ละกลุ่ม องค์กรได้มีโอกาสพบปะรวมพลังกัน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็นเชิงวิชาการเมื่อกลุ่มต้องการ งบประมาณสนับสนุนการดำเนินการช่วงในเริ่มต้น

2) การพัฒนากลุ่มผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ พบว่าเมื่อสมาชิกกลุ่มมีความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม คณะกรรมการมีความซื่อสัตย์อดทนและเสียสละ ทำงานเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก ผู้นำกลุ่มมีความสนใจใฝ่รู้ มีความสามารถ และมีความคิดสร้างสรรค์ เจ้าหน้าที่ของรัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมในกิจกรรมหรือโครงการที่กลุ่มดำเนินการ จะทำให้กลุ่มประสบกับความสำเร็จเข้มแข็งและพัฒนาจนเป็นกลุ่มที่เป็นกลุ่มทางการ จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล สอดคล้องกับงานวิจัยของชุมพร พวงประยงค์ (2543) เรื่องการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อผลสำเร็จการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรภาคตะวันออก ที่พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินงานกลุ่มจะประกอบด้วยปัจจัยดังกล่าว สอดคล้องงานวิจัยของ พงษศักดิ์ อังกสิทธิ์และคณะ(2540) เรื่องกลยุทธ์และกระบวนการในการดำเนินงานขององค์การเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ที่พบว่า ผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มมีองค์ประกอบหรือปัจจัยภายในที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ความสามารถของคณะกรรมการและฝ่ายจัดการ ความซื่อสัตย์สุจริตของทุกฝ่ายในองค์กร ความร่วมมือของสมาชิก การได้รับการสนับสนุนจากแหล่งเงินทุน ระบบการทำบัญชีและตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพส่วนองค์ประกอบภายนอกได้แก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนเอาใจใส่อย่างเต็มที่ การฝึกอบรมที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของสมาชิกกลุ่ม สอดคล้องกับทฤษฎีการทำงานร่วมกันของ จอร์จ โฮแมน อ้างถึงใน พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2542:46) กล่าวว่า การทำงานร่วมกันเป็นทีมจะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญอันเป็นพื้นฐาน 3 ประการ คือ กิจกรรม การกระทำและความรู้สึก องค์ประกอบทั้งสามนี้จะเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันอยู่เสมอถ้าสมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มมากเท่าไหร่ พฤติกรรมและความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกก็จะมากขึ้นตามมาด้วย เพราะสมาชิกกลุ่มมิใช่เพียงแค่ทำงานใกล้ชิดกันเท่านั้น แต่ยังมีการพูดจาติดต่อสื่อสารกัน ปรึกษาหารือกันประสานงานกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตัดสินใจร่วมกันและมุ่งความสำเร็จในงานโดยมีเป้าหมายเดียวกัน ดังนั้นความเกี่ยวพันของสมาชิกในกลุ่มเมื่อรวมกันแล้วมีพลังสูงมาก

3) การผลิตปุ๋ยอินทรีย์มีบทบาทสำคัญมากต่อการเพิ่มจำนวนของประชากร ของจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ในดินและเป็นประโยชน์ของธาตุอาหารพืชในดิน การใส่ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวไม่มีผล

ต่อการเพิ่มศักยภาพของดินเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อพืชที่ปลูก เมื่อเปรียบเทียบกับปุ๋ยเคมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในอัตราที่มากขึ้นจะส่งผลต่อคุณสมบัติทางชีวภาพ เป็นประโยชน์ต่อพืชอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของวรรณลดา สุนันทพงศ์ศักดิ์ (2537) เรื่องผลของปุ๋ยหมักและสารสกัดอินทรีย์ต่อคุณสมบัติของดินชุดมาบบอนและผลผลิตของหน่อไม้ฝรั่ง ที่พบว่าปุ๋ยหมักมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเพิ่มจำนวนประชากรของจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในดิน และความเป็นประโยชน์ของธาตุอาหารพืชในดินด้วย

4) แนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่าย ปุ๋ยอินทรีย์ของตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา คือ การพัฒนาการผลิตและการสร้างระบบการดำเนินธุรกิจโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์เป็นเป้าหมายหลักซึ่งทำให้คณะกรรมการและสมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกระจายผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกโดยมีการประสานงานหลายๆกลุ่มพื้นที่ในตำบลและขยายออกไปสู่พื้นที่ใกล้เคียงในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สอดคล้องกับการวิจัยของนงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ (2537) เรื่องกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรเกษตรกร ที่พบว่าการสร้างเครือข่ายที่สมบูรณ์ คือ การสร้างระบบการดำเนินธุรกิจ ซึ่งทำให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกและกระจายผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก โดยมีการประสานงานระหว่างกลุ่มในหลายพื้นที่ และสอดคล้องกับงานเขียนของนันทิยา หุตานุวัตร (2546) ที่กล่าวถึงเครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่มีกิจกรรมที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน เครือข่ายประเภทนี้อาจจะครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน หลายตำบล หลายอำเภอ หรือหลายจังหวัด และสอดคล้องกับการวิจัยของ สุภาวิณี ทรงพรวาณิชย์ (2545) เรื่องการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ที่พบว่า ปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนตำบลทากาศ ได้แก่ การกระตุ้นประชาชน จากนักวิจัยและวิทยากร การเสริมพลังจากองค์กรภายนอกชุมชน รูปแบบการถ่ายทอดและวิธีการ และการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านที่เป็นเครือข่ายระดับตำบล ซึ่งสอดคล้องกับ งานเขียนของ Scheuing ; Eberherd E. (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ 2543) ที่อธิบายว่า ความสำเร็จของการทำงานแบบเครือข่ายไม่ได้ตัดสินใจกันเพียงการสามารถหาเครือข่ายเท่านั้น แต่จะต้องมองให้ไกลไปถึงผลสำเร็จของงานจากองค์กรเครือข่ายด้วย สิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการทำงานเครือข่ายคือการผ่านกระบวนการทำงาน ความสำเร็จ ความล้มเหลว ร่วมกันและร่วมปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12 (2547) ที่ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สรุปผลการศึกษาว่า เครือข่ายที่ก่อเกิดแบบธรรมชาติซึ่งเป็นเงื่อนไขและปัจจัยของชุมชนเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนและกลุ่มต่าง ๆในชุมชน เกิดจากการประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกันผสมผสานกับองค์ความรู้ วิถีและวัฒนธรรมของคนในชุมชนและท้องถิ่น จะ

เป็นแรงผลักดันสนับสนุนให้เครือข่ายมีคุณภาพ มีความต่อเนื่องมากกว่าเครือข่ายที่เกิดโดยนโยบายของทางราชการ โดยการก่อเกิดจะเกี่ยวข้องกับการมีองค์ประกอบของเครือข่าย ซึ่งได้แก่ การมีสมาชิกเครือข่ายที่เหมาะสม มีเจตนารมณ์คล้ายกัน มีคณะกรรมการหรือแกนนำเป็น ผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย ตัวผู้นำเป็นผู้มีความพร้อม มีบารมี มีเวลาให้เครือข่าย ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายเน้นความสัมพันธ์ในแนวราบ สมาชิกมีความเป็นพี่เป็นน้อง เอื้ออาทรต่อกัน เสมอภาคและเท่าเทียมกัน เครือข่ายต้องมีทรัพยากรในการปฏิบัติงาน มีกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิก การติดต่อสื่อสารเป็นแบบสองทาง ซึ่งใช้การประสานงานทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ กฎระเบียบของเครือข่ายมีความจำเป็นแต่ต้องมีความยืดหยุ่น เครือข่ายต้องการความสนับสนุนจากทางราชการทั้งในด้านวิชาการ การเอื้ออำนวยในการทำงาน กองทุน การดำเนินงานและการพัฒนาศักยภาพ แต่เครือข่ายไม่ต้องการจดทะเบียนเครือข่าย เพราะต้องปฏิบัติงานอย่างอิสระและต้องการให้มีการตรวจสอบจากภายในเครือข่ายมากกว่าการตรวจสอบจากภายนอก ภาครัฐและภาคเอกชนควรให้การเสริมหนุนเครือข่าย ว่าควรมีการประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด โดยภาครัฐควรให้การสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ การเป็นศูนย์กลางข้อมูลเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพผู้นำเครือข่าย การสนับสนุนด้านขวัญกำลังใจ การสนับสนุนกองทุนค่าใช้จ่าย การจัดเวทีประชุมสัมมนาเครือข่ายในระดับต่าง ๆ ในขณะที่ภาคเอกชนควรสนับสนุนให้เครือข่ายเกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการประสานงานกับภาคราชการ เครือข่ายช่วยสร้างโอกาสในการเรียนรู้ของคนในชุมชนและท้องถิ่น เครือข่ายเป็นเวทีของการประสานงาน ประสานทรัพยากร การแก้ไขปัญหา การสะท้อนความต้องการของชุมชนและการฟื้นฟูวิถีชีวิตอันงดงามของคนในชุมชนและท้องถิ่น ปัญหาภายในของเครือข่ายมักจะได้แก่ ปัญหาด้านผู้นำเครือข่าย ซึ่งไม่มีเวลาให้กับองค์กรอย่างเต็มที่ การขาดแคลนอุปกรณ์ ปัญหาด้านค่าใช้จ่ายใช้สอยในการดำเนินงานและการประสานความร่วมมือกับภาคราชการ อย่างไรก็ตามปัจจัยที่จะช่วยให้เครือข่ายมีประสิทธิ คือ การก่อเกิดของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง การจัดการประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกฎระเบียบที่พอเหมาะและมีผู้นำเครือข่ายทุ่มเทเวลาให้กับงานขององค์กรอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของปรีดา ประพฤติชอบและคนอื่นๆ (2549) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาเครือข่าย กลุ่ม องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กล่าวว่าความสำเร็จของโครงการขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆดังนี้ คือ สมาชิกต้องให้สนใจและความร่วมมือกับกิจกรรมขององค์กร ผู้นำองค์กรที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความคิดริเริ่ม มีความอดทนและเสียสละ กระบวนการในการดำเนินของเครือข่ายจะต้องเป็นกิจกรรมที่อยู่ในความสนใจขององค์กรสมาชิกและสมาชิกมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สภาพแวดล้อมภายในองค์กร เครือข่าย สภาพแวดล้อมภายนอกเครือข่ายและบทบาทของทีมงานวิจัยที่ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป และ

ความสม่ำเสมอในการทำงานของคณะวิจัยรวมทั้งการทำงานอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งแผนงานหรือเป้าหมายของเครือข่ายประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะ

1.1 การวิจัยเรื่องการพัฒนากลุ่มและแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ : กรณีศึกษา ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research & Development) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งเป็นการรวมทั้งการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน เป็นการวิจัยที่มีพลวัตร ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร ผลสำเร็จของการวิจัยเกิดจากการที่ผู้วิจัยยอมรับศักยภาพ ความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันของทุกๆคนในกลุ่ม เป็นการพัฒนาในลักษณะที่ให้สมาชิกของกลุ่มเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน จากล่างขึ้นบน(Bottom – up Approach)การรวมกันเป็นกลุ่มเกิดจากความรู้สึกของบุคคลในชุมชนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาของตนเอง อันเกิดจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่บีบรัด ทำให้บุคคลมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ ระบบการผลิตทางการเกษตรที่สูงขึ้น สภาพของดินที่เสื่อมโทรม ขาดธาตุอาหาร และเป็นกรดจัด (ข้อมูลผลการวิเคราะห์ตัวอย่างดินของสมาชิกกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ หมู่ที่1และหมู่ที่ 2 ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา) การดำเนินกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์วางแผนและพัฒนาของคณะกรรมการและสมาชิกในกลุ่ม โดยผู้วิจัยสนับสนุนและประสานงานเพื่อให้เกิดการจัดกระบวนการเรียนรู้และฝึกทักษะต่างๆที่เกี่ยวข้อง กลุ่มมีการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ เป็นกลุ่มที่เป็นทางการ(Formal Group) และจัดกระบวนการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control : AIC) เพื่อหาแนวทางสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ให้เกิดความกว้างขวางและกระจายออกไปมากขึ้น

1.2 กระบวนการพัฒนากลุ่ม มีหลายขั้นตอนและหลากหลายแนวคิด ผู้วิจัยยึดเอากรอบแนวคิดของ ดร.อมรา รัตตากร เป็นหลัก วงจรชีวิตของกลุ่มมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏจักร ผู้วิจัยศึกษา วิเคราะห์ จัดกระบวนการเรียนรู้ตามความต้องการของกลุ่ม และสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมไปได้ระยะหนึ่ง การสนับสนุนงบประมาณวัสดุอุปกรณ์และปัจจัยการผลิตที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีเป้าหมายหลักเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเกิดการยอมรับการพัฒนาในแนวทางดังกล่าว การพัฒนาโดยมิได้คำนึงถึงความ

ต้องการและความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ย่อมเป็นเหตุให้กลุ่มไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรและอาจจะล่มสลายหรือตายไปในที่สุด

2. ข้อเสนอแนะต่อองค์กร

2.1 ผู้บริหารกลุ่มและเครือข่าย

2.1.1 ด้านการบริหารจัดการ

ก. การสร้างเครือข่ายมีกระบวนการที่เกี่ยวข้อง คือ การประสานเพื่อเชื่อมโยงกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีลักษณะเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน การพัฒนากิจกรรมของเครือข่าย การบำรุงรักษาเครือข่าย และการพัฒนาขีดความสามารถและบทบาทของหน่วยงานสนับสนุน

ข. คณะกรรมการจะต้องเสริมสร้างให้มีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกกับสมาชิกและผู้บริหารกลุ่ม แกนนำของเครือข่ายจะต้องมีจิตใจที่เสียสละ อดทนและอดกลั้น

ค. ควรให้มีการประเมินการปฏิบัติงานทุก ๆ 6 เดือน หรืออย่างน้อย ปีละหนึ่งครั้งเพื่อทำให้ คณะกรรมการและสมาชิกเกิดความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา

2.1.2 ด้านการบริหารการผลิต

ก. การพัฒนาสูตรและผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์ การใส่บรรจุภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน สวยงามคงทนและมีตราสัญลักษณ์ข้างกระสอบ พร้อมระบุรายละเอียดข้อมูลทีเกี่ยวข้องของผลิตภัณฑ์ เช่น ธาตุอาหาร น้ำหนัก วิธีการใช้ ผู้ผลิต วันเวลาและสถานที่ผลิต และควรมีการตรวจสอบรับรองผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข. ควรจัดทำแปลงสาธิตทดสอบปุ๋ยอินทรีย์ใกล้ๆกับโรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ซื้อ และเป็นการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

ค. ควรจัดหาวัตถุดิบในการผลิตให้มีสำรองไว้ตลอดเวลาและกลุ่มอาจจะจำหน่ายวัสดุเหล่านี้ในรูปของวัตถุดิบด้วย

ง. การแก้ไขปัญหาแรงงานในการผลิต ควรจะใช้ระบบการให้ค่าตอบแทนเป็นการจ้างเหมาตามน้ำหนักของและรูปแบบของผลผลิต เช่นชนิดผง ชนิดเม็ด และชนิดน้ำ

2.1.3 ด้านการบริหารเงินทุน

ก. การบริหารจัดการด้านการเงินที่ถูกต้องและตรวจสอบได้

ข. ควรจัดหาทุนและปัจจัยสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเพิ่มเติม

2.1.4 ด้านการตลาด

ก. ควรประชาสัมพันธ์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ให้กับสมาชิกและเกษตรกรทั่วไป ผู้บริโภคทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

ข. ควรหาตลาดรองรับการจำหน่ายสินค้าในชุมชนและนอกชุมชน และในระยะยาวควรที่จะหาตลาดที่มีความแน่นอน เช่น ตลาดจากภาครัฐควรมีการจัดหาสถานที่จัดจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์ที่เหมาะสม สะดวกต่อการเก็บรักษาและง่ายต่อการขนส่ง

2.1.5 ด้านความรู้

ก. ควรจัดให้มีการประชุมสัญจรเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม และอำเภอต่ออำเภอ เพื่อให้เกิดเครือข่ายเพิ่มขึ้นในแต่ละตำบล แต่ละอำเภอ เพื่อพัฒนากลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์

ข. ควรพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

2.2 ผู้บริหารกรมพัฒนาที่ดิน

2.2.1 กรมพัฒนาที่ดินควรจะสนับสนุนและส่งเสริมหมอดินอาสา กลุ่มและเครือข่ายผู้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้ว ในรูปแบบต่างๆ เช่น

ก. การช่วยเหลือด้านการประชาสัมพันธ์กลุ่มและผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การเป็นผู้ประสานงานในการกระจายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเครือข่าย

ข. การพัฒนาก่อตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาการเป็นแหล่งศึกษาดูงานของหมอดินอาสา เครือข่าย และเกษตรกรที่สนใจทั่วไป

ค. การเพิ่มบทบาทของหมอดินอาสา เพื่อจัดตั้ง สนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน ให้เกิดความเข้มแข็งและพัฒนาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในชุมชนต่อไป

2.2.2 กรมพัฒนาที่ดินควรศึกษาวิจัย ทดสอบและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนากลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้วต่อไป

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การเสนอหัวข้อวิจัยหรือทำการวิจัยครั้งต่อไป มีประเด็นหลักที่ผู้วิจัยควรจะพิจารณาดังต่อไปนี้

3.1.1 การคัดเลือกและสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน สิ่งที่ผู้วิจัยควรคำนึงถึง คือ ผู้วิจัยจะต้องเป็นบุคคลที่ชุมชนรู้จักและยอมรับเป็นอย่างดี หรือมีการใช้ชีวิตร่วมกับประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องระยะหนึ่ง จึงจะทำให้งานวิจัยดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น

3.1.2 ในการวิจัยเพื่อพัฒนากลุ่มและการสร้างเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จนั้น ผู้วิจัยจะต้องมีความรู้และทักษะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย หรือสามารถประสานงานหาผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือในงานวิจัยได้

3.1.3 เนื่องจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่มีชีวิต เริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นจริง ค้นหาปัญหา มีสาเหตุมาจากอะไร เป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมหรือความเชื่อ ต่อจากนั้นจึงมุ่งไปยังจุดที่ควรจะไปได้ในอนาคตซึ่งไม่สามารถทำนายล่วงหน้าได้ ดังนั้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาล่วงหน้าที่ชัดเจนได้

3.2 แนวทางการพัฒนากลุ่มและเครือข่ายเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ตำบลเกาะแต้วเป็นเครือข่ายทั้งประเภทเครือข่ายพื้นที่ (Area Network) ในขนาดเล็ก คือ ระดับตำบล เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กลุ่มผู้ผลิตน้ำดื่ม กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ผลิตพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงเห็ด เป็นต้น และเครือข่ายกิจกรรม (Issue Network)ซึ่งควรมีการวิจัยโดยการขยายขอบข่ายของกลุ่มและเครือข่ายออกไปสู่ระดับอำเภอ จังหวัดหรือภูมิภาค ต่อไป